

BİR ÖYKÜ ÇÖZÜMLEMESİ: PEMBE İNCİLİ KAFTAN'A GÖSTERGEBİLİMSEL BİR BAKIŞ

Zeynep Deniz TANERİ
İstanbul Üniversitesi

Abstract

In this study, I attempted to analyze the story which is entitled as "Pembe İncili Kaftan" of the Turkish author Ömer Seyfettin, according to the method of A.J Greimas semiotics. By using this method I aimed to examine the implicite context of the story which is based on the demonstration of the magnificence and of the dignity of Ottoman Empire, through an invaluable kaftan. With the help of semiotics, I tried to point out the profound meanings which happen to be found in subtext of the story and to underline the relation between them.

Key words: *Surface structure, signification, relationship, meaning, process, modality, semiotic square, transformation, dishonor, honor.*

1. YÖNTEMSEL YAKLAŞIM

Bu çalışmanın amacı; Ömer Seyfettin'in *Pembe İncili Kaftan* adlı öyküsünü, göstergebilimin ve Paris okulunun kurucusu olan A. J. Greimas'ın anlamlama kuramının yöntemi doğrultusunda (anlatısal metinsel) çözümlemektir. "*Greimas göstergebilimi, anlamlı bütünlere özgü anlamsal ayrılıkları, anlamsal eklemlenişi, anlamın üretilişini (anlamlama) bir üst dil aracılığıyla yeniden üreterek yorumlamayı amaçlar.*" (Rifat 1998: 192)

"Greimas'çı göstergebilim hem anlamlama üzerine genel bir düşünce hem de anlamlı nesnelere çözümleme yolunda bir yöntemler bütünü olmaya yönelmiştir." (Yücel 2005: 128)

Greimas'ın inceleme yöntemi, eyleyensel şemayı ve anlatı izlencelerini kapsayan anlatımsal düzey, betisel ve izleksel rol katmanını barındıran söylemsel düzey, yerdeşlikleri içeren derin yapı olmak üzere, metni üç düzeyde

ele almaktadır. Bu üç düzey arasındaki öğelerin birbirleriyle olan ilişkileri metinde anlamın ortaya çıkışını ve onun sürecini belirler.

Yüzeysel yapıda yer alan ve bu yapının ilk basamağını oluşturan anlatsal düzey bir metindeki kişiler arası ilişkileri (bu kişiler eyleyen olarak tanımlanır) kapsayan eyleyensel şemayı ve bu kişilerin gerçekleştirdikleri eylemleri belirli bir süreç ve dizge düzleminde sunan anlatı sözdizimini barındırır.

Bilindiği gibi Greimas yaklaşımında, altı türlü eyleyen vardır: bunlar, Gönderici, Alıcı, Özne, Nesne, Yardımcı ve Engelleyicidir. Bu örnekçede, altı eyleyen birbirleriyle olan ilişkileri açısından, aralarında ikişer ikişer birleşirler.

Bu ilişki modelleri, isteyim ekseninde özne-nesne karşıtlığı, iletişim ekseninde gönderici-alıcı karşıtlığı, güç ekseninde yardımcı-engelleyici karşıtlığı olarak tanımlanır.

A.J. Greimas her olay örgüsünü soyut bir örnekçe olarak ele almış ve en bilinen, en yaygın örnekçe olan anlatının sözdizimi ile eyleyenlerin dönüşümünü içeren dört katmanın oluşturduğu anlatı şemasını geliştirmiştir.

Bu şema şu dört aşamadan oluşur:

- 1- Sözleşme ya da Eyletim Aşaması: Eyleyensel şemadaki gönderici (eyleyeninin), özne (eyleyenine) gerçekleştireceği dönüşüm doğrultusunda belirli bir ileti gönderdiği, bu aşamada bu iki eyleyen arasında bir "sözleşme" söz konusudur.
- 2- Edinç Aşaması: Bu aşamada, özne göndericiyle yaptığı sözleşme çerçevesinde belirli yeteneklere sahip olur. Anlatı göstergibiliminin, koşullandırım adını verdiği /zorunluluk/, /istemek/ (zorunluluk koşullandırmaları), /bilmek/ ve /yapabilmek/ (görevsellik koşullandırmaları) ile donandıktan sonra, özne dönüşümünün gerçekleşeceği edim aşamasına yönelir.
- 3- Edim Aşaması: Bir durum sözcесinden başka bir durum sözcесine geçilen bu aşamada, özne edindiği koşul'ındırımlar sayesinde, eylemini gerçekleştirir.
- 4- Tanıma ve Yaptırım Aşaması: Dönüşüm sürecinin son basamağı olan bu aşamada, özne gerçekleştirdiği eyleminin ardından, yapılan

sözleşme uyarınca gönderici tarafından ödüllendirilir ya da cezalandırılır. (Kıranlar, 2000, 305, 306)

Söylemsel düzey, göstergebilimsel çözümleme yönteminde ikinci sırada yer alan, soyut bir yapı olan derin yapıdan önce gelen ve bu yapıya oranla çok daha somut olan bir düzeydir. Bu düzeyde yer alan betisel (figüratif) roller, metnin gözlemlenen yüzeyinde, oyuncular/eyleyenlerin temel özelliklerini tanımlarken, bu rollerin bir araya gelmesiyle oluşan izleksel (tematik) roller de, derin yapıda bulunan anlambirincikleri ya da yerdeşlikleri saptamada yol göstericidir.

Yüzeysel düzey ve söylemsel düzeydeki verilerin bir araya gelmesinden sonra, derin yapıda anlatının yapısında bulunan bu düzeye ait anlambirincikler/yerdeşlikler (göstergebirincikler) saptanır ve bir anlam ekseninde karşıtlık, çelişkinlik, içerim ya da bütünleyim ilişkileri açısından yer alır. Anlambirinciklerin (göstergebirinciklerin) birbirleriyle olan bağıntıları açısından temsil eden bu anlam eksenine *göstergebilimsel dörtgen* denir. *“Anlamlamanın temel yapısı olarak da niteleyebileceğimiz temel örgelenim mantıksal-anlambilimsel kökenli üç tür bağıntıyla temellendirilen bir örnekçe oluşturur: göstergebilimsel dörtgen.”*

(karşıtlık < ----->), çelişkinlik (—▶) içerim ya da bütünleyim (◀-----▶)
(Yücel, 2005, 136, Greimas, Courtés, 1979, 29, 33)

2. ÖYKÜNÜN YÜZEYSEL YAPISINA BAKIŞ

Öykünün yüzeysel yapısına geçmeden önce, pembe incili kaftanın göstergebilimsel çözümlemesini daha iyi anlayabilmek ve kavrayabilmek için, öyküyü şu şekilde özetleyebiliriz.

PEMBE İNCİLİ KAFTAN

Pembe İncili Kaftan 16. yüzyılda II. Beyazıt döneminde geçen bir hikayeyi anlatır. Dönemin sadrazamı vezirlerinin de yardımıyla, Safevi Devletine gönderilecek bir elçi aramaktadır. Kendilerine yollanan Safevi elçisine Osmanlı Padişahı'nın elini öptürmediklerinden dolayı, gerginlik yaşayan Osmanlı yönetimi, zalimliğiyle tanınan Safevi hükümdarı Şah İsmail'in huzuruna çıkacak bir elçiye gereksinim duymaktadır; bu kişi her şeyden önce cesur olmalıdır.

Kısa bir süre sonra cesareti, yiğitliği ve dürtüstülüğüyle ün salmış Muhsin Çelebi'yi görevlendirme kararı alınır. Muhsin Çelebi görevi kabul eder ancak şartları vardır. Bu görev karşılığında devletten para almayacaktır. Ayrıca, ünlü dillere destan, Osmanlı Devleti'nin görkemine yaraşır Pembe İncili Kaftan'ı satın alıp, Tebriz'e bu kaftan ile gitmek istemektedir. Bu uğurda servetinin büyük bir kısmını gözden çıkarır ve borçlanır. Görevi yerine getirmek üzere Tebriz'e gider. Şah İsmail'in huzuruna çıktığında eğilip eteğini ve ayağını öpmez. Bunun üzerine Şah hiddetlenerek hakaret amacıyla Muhsin Çelebi'ye makamında yer vermez. Muhsin Çelebi ayakta bırakıldığını anlayınca görkemli kaftanı sırtından çıkararak yere serer ve üstüne oturur. Ardından da Şah'a Padişahının ululuğuna dair bir nutuk çeker. Ayrılırken kaftanı "hiçbir Türk, yere serdiği şeyi bir daha arkasına koymaz" diyerek yerde bırakır. Yurda dönünce sadrazam dâhil kimse pembe incili kaftana ne olduğunu öğrenemez. Muhsin Çelebi ise aldığı borçları ödemekte güçlük çeker ve hayatının geri kalan kısmında mütevazı bir şekilde yaşar.

1. Öykünün Temel Anlatı İzlenesi

Yüzeysel yapıda öykünün temel anlatı izlenesi, yukarıda da kısaca belirtildiği gibi, Osmanlı yönetimini ve sadrazamını sahneye çıkarır. "Büyük kubbeli serin divan, bugün daha sakin, daha gölgeliydi. Yüksek ipek şiltelere diz çökmüş yorgun vezirler önlerindeki halının renkli nakışlarına bakıyor, uzun beyaz sakalını zayıf eliyle tutan ihtiyar sadrazamın sönük gözleri, gayet uzak, gayet karanlık şeyler düşünüyor gibiydi, görünmez noktalara dalyordu" (s. 81).

İzlenenin amacı Osmanlı Devleti'nin büyüklüğünü Şah İsmail'e ispat etmektir: "... Sadrazam: 'Cesur bir adam lazım paşalar,' dedi. 'Biz onun sırmalara, altınlara, elmaslara boğarak, gönderdiği elçisine padişahımızın elini öptürmedik, ancak dizini öpmesine izin verdik, o da şüphesiz karşılık vermeye kalkacak'" (s. 81).

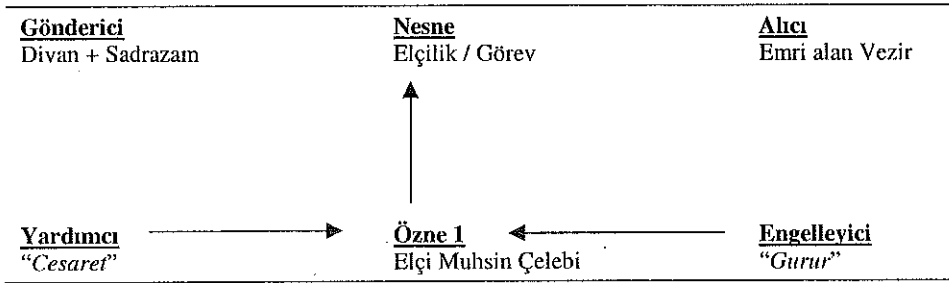
Bu temel izlencedeki eyleyensel örnekçede [gönderici: Divan ve sadrazam], [alıcı: emri alan vezirdir] "Sadrazamın sağındaki, deminden beri, bir mezar taşı gibi, hareketsiz duran, kırmızı tuğlu kavuk yerinden oynadı. Yavaş yavaş sola döndü: 'Ben bu elçiliğe uygun bir adam biliyorum, dedi'" (s. 84). [Özne 1: Elçi Muhsin Çelebi], [engelleme: gurur], [yardımcı: cesaret] "İnsaflı sadrazam, (...) ile boğmadı. Sadrazam: 'Tam bizim aradığımız adam işte'...dedi. Bu kadar pervasız bir adam devletine, milletine de yapılacak hakareti de çekemez, ölümden korkarak, göreceği hakaretlere eyvallah diyemezdi" (s. 88). [Nesne: görevdir] Sadrazam: "'Tebriz'e bir elçi göndermek istiyoruz'" (s. 87). Bu eyleyensel şemada gönderici olan Divan ve sadrazam

özne elçi Muhsin Çelebi'ye bir buyruk iletir. Gönderici tarafından bir emir niteliğinde olan bu buyruk, (göreve gitme), görevlendirilen özne açısından bir zorunluluk niteliği taşımaktadır.

İncelememizde saptadığımız verilerin ışığında öykünün temel anlatı izlencesi aşağıdaki gibi gösterilebilir:

A.İ.1. Osmanlı Divanı'nın ("Kubbealtı") yüceliğini elçi aracılığıyla Şah İsmail'e kanıtlama

Tablo 1: Eyleyenler Şeması 1

Anlatının sözdiziminde ise başlangıç durumunun sözleşme aşamasında olan özne 1 nesneye sahip değildir, yani görevi henüz yerine getirmemiştir. Başka bir deyişle, özne ile nesne arasındaki ilişkiyi ele alan isteyim ekseninde ayrışimsal durum sözcüğü söz konusudur. Muhsin Çelebi (Ö1) sahip olmak istediği değer nesnesinden yoksundur (Ö1 U N1).

Öykünün temel izlencesindeki, isteyim ekseninde yer alan ayrışimsal durum sözcüğünü ve onun başlangıç durumunu şu şekilde gösterebiliriz:

Tablo 2: Temel anlatı izlencesinin başlangıç durumu

Ayrışimsal durum sözcüğü:	(Özne 1	U	Nesne 1)
Başlangıç Durumu	Elçi/ M.Ç.		Görev

Edinç aşamasında devletin görevinden kaynaklanan, zorunluluk koşullandırılmalarından /zorunluluk/ ile, /istemek/ metinde şu şekilde belirir.

Sadrazam: "‘Seni Tebriz’e elçi göndereceğiz.’ (...) ‘Devletini seviyor musun?’ Muhsin Çelebi: ‘Seviyorum.’ Sadrazam: ‘Devletini seversen sen bu

fedakârlığı kabul edeceksin!' (...) Muhsin Çelebi: *'Ettim efendim fakat bir şartla (...)'*"(s. 88, 89)

Görevsellik koşullandırılmılarından biri olan /yapabilme/ metinde şu şekilde ortaya çıkar. "(...)Sonra padişahın namesini koynuna koyarak yola düzüldü." (s. 91) görülür. Bu aşamadaki /zorunluluk/ yukarıda değinilmiş olan anlatıdaki gönderici Divan ve sadrazam tarafından iletilen buyruğun içeriğiyle örtüşür. Edinç aşamasındaki bu koşullandırılmımlar, öznenin bir durum sözcüsinden başka bir durum sözcüsüne geçiş aşamasındaki dönüşümünü kapsayan bir süreç olan, edim sözcüsünde (ya da edim aşamasında) göreve gitme ile tanımlanırlar.

Görevlendirilen özne değer nesnesine sahip olmak için yola çıkar.

"Altı ay içinde Muhsin Çelebi, büyük çiftliğini, mandırasını, evini sattı. Genç karısıyla çocuğunu akrabasından birinin evine bıraktı. (...) Konak konak ilerledikçe bu yeni elçinin debdebesi, gösterişi hele pembe incili kaftanın şöhreti bütün Anadolu'dan geçerek Şah İsmail'in diyarına ulaşıyordu. Bir gün Tebriz kalesine ihtişamla girdi". " (...) Muhsin Çelebi, geniş mermer kemerli açık kapıdan serbest adımlarla girdi. Yürüdü. Koynundan çıkardığı name-i hümayunu öptü başına koydu. (...) garip bir yırtıcı kuş sessizliğiyle tüneyen saha uzattı" (s. 91-92).

Alıntıda da betimlendiği gibi, artık görevlendirilen özne Muhsin Çelebi Şah İsmail'in huzuruna çıkmıştır.

Öykünün temel anlatı izlencesinin anlatı sözdizimini özetleyecek olursak, dörtlü şemayı aşağıdaki gibi gösterebiliriz:

Tablo 3: Temel anlatı izlencesinin dört evresi

<u>Sözleşme</u>	<u>Edinç</u>	<u>Edim</u>	<u>Tanıma ve Yaptırım</u>
Özne 1 U Nesne (görev) Muhsin Çelebi	/yapmayı istemek/ /yapmak zorunda olmak/ /yapabilmek/	Göreve gitme	Özne 1 ∩ Nesne Pembe incili kaftam yerde bırakma

Başlangıç durumunda özne 1 değer nesnesine sahip değilken, bitiş durumunda değer nesnesine sahip olur. Başka bir deyişle, isteyim ekseninde

bağlaşımsal durum sözcesinde Muhsin Çelebi (Ö1) sahip olmak istediği değer nesnesine, görev (N1)'e sahip olur (Ö1 ∩ N1).

Öykünün temel anlatı izlencesinin isteyim ekseninde yer alan bağlaşımsal durum sözcesini ve onun bitiş durumunu aşağıdaki gibi gösterebiliriz:

Tablo 4: Temel anlatı izlencesinin bitiş durumu

Bağlaşımsal durum sözcesi:	(Özne1	∩	Nesne 1)
Bitiş durumu	Elçi /M. Ç.		Görev

Pembe incili kaftanı yere bırakma ve nutuk atma ile de “tanıma” ve “yaptırım” aşaması, gerçekleşmiş, Muhsin Çelebi göreve gitmiştir. Anlatının başlangıç durumu sözcesinde, edim sözcesinde ve bitiş durumu sözcesinde, yani sürecin başından itibaren tek bir öznenin sahnede olması nedeniyle; bu temel anlatı izlencesindeki durum öznesinin ve edim öznesinin aynı özne olduğunu, bu öznenin de elçi Muhsin Çelebi olduğunu söyleyebiliriz.

Öykünün temel anlatı izlencesindeki edim öznesinin ve durum öznesinin yer aldığı süreci şu şekilde gösterebiliriz:

Tablo 5: Temel anlatı izlencesi

Temel Anlatı İzlencesi:	Özne1	→	(Özne2	∩	Nesnel)
(Osmanlı Devletin yüceliğini ispat etme)	edim öznesi		durum öznesi		görev
	Muhsin Çelebi		Muhsin Çelebi		

Böylece öykünün temel anlatı izlencesinin bitiş durumunda Osmanlı yönetimi Şah İsmail'e Muhsin Çelebi aracılığıyla haddini bildirmiş olur, kısacası başarıya ulaşılır.

“Muhsin Çelebi kaba Türkçe nutkunu bağırırken, Türkçe bilmeyen Şah kızıyor, sararıyor, morarıyor, elinde heyecandan açamadığı name, tir tir titriyordu. Muhsin Çelebi bağırıyor, çağırıyor. (...) Şah İsmail donmuş taş, kesilmiştii. Muhsin Çelebi: ‘(...) Hayır unutmuyorum onu size bırakıyorum (pembe incili kaftan). Sarayınızda büyük padişah elçisini oturtacak bir seccadeniz,

şilteniz yok.. Hem bir Türk, yere serdiği şeyi bir daha arkasına koymaz. Bunu bilmiyor musunuz?’ dedi” (s. 92, 93).

Öykünün temel anlatı izlencesindeki başlangıç durumunu ve bitiş durumunu içeren dönüşüm sürecini şöyle belirleyebiliriz:

Tablo 6: Temel anlatı izlencesi dönüşüm süreci

<u>Başlangıç Durumu</u>		→	<u>Bitiş Durumu</u>	
(Özne 1	U Nesne 1)		(Özne 1	∩ Nesne 1)
Muhsin Çelebi	Görev		Muhsin Çelebi	Görev

2. Öykünün Yardımcı Anlatı İzlencesi (Aİ2)

Temel anlatı izlencesi adını verdiğimiz izlencenin tamamlanması bazı durumlarda bir ya da birkaç izlencenin aracı/basamak görevi üstlenerek gerçekleşmesini gerekli kılabilir, bu aracı izlence yardımcı anlatı izlencesi olarak tanımlanır. (Everaert-Desmedt 1988: 47)

Öykünün ikinci anlatı izlencesi, Muhsin Çelebi'nin eylemlerini içerir.

Sadrazam: “‘(...) Onun elçisi gayet ağır giyinmişti. Atları, adamları mükemmeldi. Bizim elçimizin atlarının, adamlarının daha muhteşem, daha ağır olması gerekir... Bunlar için sana hazineden birkaç altın vereceğiz.’ Muhsin Çelebi: ‘(...) Hayır, dedi, hazineden bir pul almam. Gereken muhteşem takımlı atları, süslü hademeleri ben kendi paramla ayarlayacağım. Hatta...(...) ... Hatta sırtıma, Şah İsmail'in ömründe görmediği ağır bir şey giyeceğim.’ Sadrazam: ‘Ne giyeceksin?’ Muhsin Çelebi: ‘Sırmakeş Turoğlu'ndaki dibâsi Hint'ten, harcı Venedik'ten gelme “pembe incili kaftan”ı alacağım.’ Sadrazam: ‘Ne... O kadar parayı nereden bulacaksın oğlum?’ Muhsin Çelebi: ‘ (...) Çiftliğimle, mandıramı, evimi rehine vereceğim; tüccarlardan on bin altın borç toplayacağım. İki bin altın atlarla hademelere sarf edeceğim. Geriye kalan sekiz bin altına da bu kaftanı alacağım’” (s. 89, 90).

Muhsin Çelebi'nin eylemlerini kapsayan, ikinci anlatı izlencesi (Ö1) Muhsin Çelebi'nin Şah İsmail'e Osmanlı Divanı'nın büyüklüğünü kanıtlama sürecinde yardımcı bir izlence olarak ortaya çıkar. Bu izlencede Pembe İncili Kaftan'ın simgesel değeri vardır: “Bu küçük payitahtın süse, gösterişe, renge, ziynete düşkün halkı İstanbul elçisinin kaftanını görünce şaşırıldılar. Şehir,

saray, bütün encümenler, kaftanın hikâyesiyle doldu. Şah İsmail 'pembe incili'yi yalnız masallarda işitmişti, daha nasıl şey olduğunu görmemişti" (s. 91). Bu izlencede Muhsin Çelebi'nin amacı pembe incili kaftanı satın alarak hem kendi itibarını hem de Osmanlı Devleti'nin itibarını kanıtlamaktır. Eyleyensel örnekçede [gönderici: Osmanlı Devleti], [alıcı: Elçi Muhsin Çelebi], [özne: (Ö1) Muhsin Çelebi], [yardımcı: kişisel servet], [nesne (N2): pembe incili kaftandır].

A.İ.2. Öykünün İkinci ve Yardımcı Anlatı İzlenesi: Muhsin Çelebi'nin "pembe incili kaftanı" satın alıp, hem kendi hem de Osmanlı Devleti'nin itibarını koruması.

Tablo 7: Eyleyenler Şeması 2

<u>Gönderici</u> Osmanlı Devleti	<u>Nesne 2</u> Pembe incili kaftan	<u>Alıcı</u> Muhsin Çelebi
	↑	
<u>Yardımcı</u> Kişisel Servet	<u>Özne 1</u> Muhsin Çelebi	

Anlatının sözdiziminde ise, sözleşme aşamasının başlangıç durumundaki Muhsin Çelebi (Ö1), ikinci nesnesi olan pembe incili kaftana sahip değildir. Başka bir deyişle, özne-nesne karşılığını ele alan isteyim ekseninde ayrışimsal durum söz konusudur. Muhsin Çelebi (Ö1) sahip olmak istediği ikinci değer nesnesinden (N2) "pembe incili kaftan" yoksundur.

Öykünün ikinci anlatı izlenesinin isteyim ekseninde yer alan ayrışimsal durum sözcesini ve onun başlangıç durumunu şu şekilde gösterebiliriz:

Tablo 8: 2. anlatı izlenesinin başlangıç durumu.

Ayrışimsal durum sözcesi: Başlangıç Durumu	(Özne 1 U Elçi/ M.Ç.	Nesne 2) pembe incili kaftan
---	-------------------------	---------------------------------

Edinç aşamasında Muhsin Çelebi (Ö1) /istemek/, /bilmek/ ve /yapmak zorunda olmak/ koşullandırılmalarına sahip olur. Edim aşamasında da servetinin

büyük bir kısmını gözden çıkarıp borçlanarak kaftanı satın alır. Böylelikle tanıma ve yaptırım aşamasının bitiş durumunda, Muhsin Çelebi (Ö1), “pembe incili kaftan” a (N2) sahip olur. Anlatı izlencesi başarıyla gerçekleşir.

Öykünün ikinci ve temel anlatı izlencesinin, anlatı sözdizimini özetleyecek olursak, dörtlü şemayı aşağıdaki gibi gösterebiliriz:

Tablo 9: 2. anlatı izlencesinin dört evresi.

Sözleşme	Edinç	Edim	Tanıma ve Yaptırım
Özne1 U Nesne2 Muhsin Pembe incili Çelebi kaftan	/istemek/ /bilmek/ /yapabilmek/	Kaftanı satın alma	Özne1 $\cap$ Nesne2 Servetinin büyük bir kısmını gözden çıkarıp kaftanı satın alma

Öykünün ikinci anlatı izlencesinin isteyim ekseninde yer alan bağlaşımsal durum sözcüsünün bitiş durumunda Elçi Muhsin Çelebi (Ö1) pembe incili kaftanı satın alır, ikinci nesnesine (N2) sahip olur. Bağlaşımsal durum sözcüsünün bitiş durumunu aşağıdaki gibi gösterebiliriz:

Tablo 10: 2. anlatı izlencesinin bitiş durumu.

Bağlaşımsal durum sözcüsü:	(Özne1	$\cap$	Nesne 2)
Bitiş durumu	Elçi /M. Ç.		pembe incili kaftan

Öykünün ikinci/yardımcı anlatı izlencesindeki edim öznesinin ve durum öznesinin yer aldığı süreci şu şekilde gösterebiliriz:

Tablo 11: 2. anlatı izlencesi.

Yardımcı Anlatı İzlencesi:	Özne1	→	(Özne2	$\cap$	Nesne 2)
	edim öznesi Muhsin Çelebi		durum öznesi Muhsin Çelebi		pembe incili kaftan

İzlenenin amacı: (pembe incili kaftanı satın alıp hem kendi onurunu hem de Osmanlı Devleti'nin itibarını koruma)

Öykünün temel anlatı izlencesindeki başlangıç durumunu ve bitiş durumunu içeren dönüşüm sürecini şöyle belirleyebiliriz:

Tablo 12: 2. anlatı izlencesi dönüşüm streci.

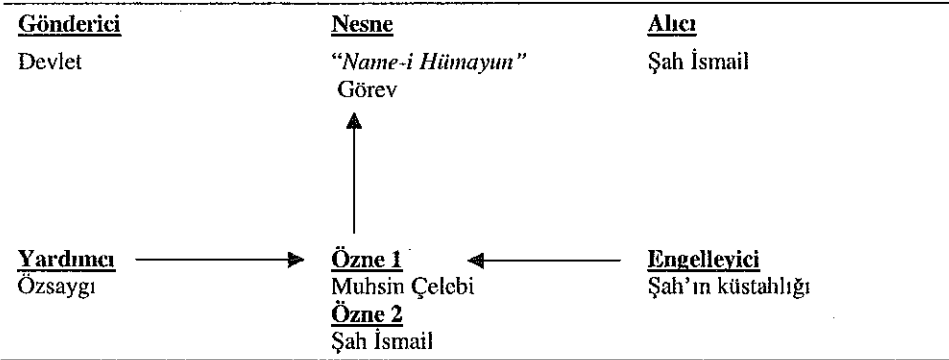
Başlangıç Durumu	→	Bitiş Durumu
(Özne1 U Nesne2) Muhsin Çelebi pembe incili kaftan		(Özne1 ∩ Nesne2) Muhsin Çelebi pembe incili kaftan

3. Öykünün üçüncü anlatı izlencesi (Aİ3)

Öykünün üçüncü anlatı izlencesi (Aİ3) Muhsin Çelebi'nin (Ö1) elçilik görevinin gerçekleştiğini anlatır. İzlencenin amacı Şah İsmail'i (Ö2) ziyaret etmektir.

Anlatısal düzlemde, eyleysel örnekçede [gönderici: Devlet], [alıcı: Şah İsmail], [özne1 (Ö1): görevi üstlenen Muhsin Çelebi], [özne2 (Ö2): Şah İsmail] [engelleyici: Şah'ın küstahlığı] "*Şah İsmail "pembe inci"yi yalnız masallarda işitmişti, daha nasıl şey olduğunu görmemişti. Kendisinin daha görmediği şeye sahip olan bu zengin elçiye karşı nefsinde derin bir kin duydu. Onu hakareti altında ezmeye karar verdi. (...) Muhsin Çelebi, tahtın önünden çekilince şöyle bir etrafına baktı. Oturacak bir şey yoktu.*" [destekçi: özsaygıdır.] "(...) Muhsin Çelebi, geniş mermer kemerli açık kapıdan serbest adımlarla girdi. Yürüdü. Başı her zamanki gibi yukarıda, göğsü her zamanki gibi ilerdeydi. Koyundan çıkardığı name-i hümayunu öptü, başına koydu. Sonra (...) garip bir yırtıcı kuş sessizliğiyle tünleyen şaha uzattı" (s. 91-92). İzlencede [nesne (N3): "name-i hümayun" dur.]

Aİ.3.: Şah İsmail'i ziyaret etmek

Tablo 13: Eyleyenler Şeması 3

Anlatının sözdiziminde sözleşme aşamasının başlangıç durumunda Muhsin Çelebi (Ö1) üçüncü nesne olan “resmi mektup”a (N3) sahipken, Şah İsmail (Ö2) değer nesnesinden, resmi mektuptan (N3) yoksundur. Başka bir deyişle, özne nesne karşıtlığını ele alan isteyim ekseninde ayrışimsal durum söz konusudur.

Öykünün üçüncü anlatı izlencesinin isteyim ekseninde yer alan ayrışimsal durum sözcesini ve onun başlangıç durumunu şu şekilde gösterebiliriz:

Tablo 14: 3. anlatı izlencesi başlangıç durumu.

Ayrışimsal durum sözcesi:	(Özne1	∩	Nesne 3	U	Özne2)
Başlangıç Durumu	Muhsin Çelebi		<i>name-i hümayun</i> ”		Şah İsmail

Muhsin Çelebi (Ö1), edinç aşamasında /istemek/ ve /yapabilmek/ koşullandırılmalarına sahip olur. Edim aşamasında mektubun iletilmesi söz konusudur, yani değer nesnesi el değiştirir. Tanıma ve yaptırım aşamalarını içeren bitiş durumunda Şah İsmail’in (Ö2) resmi mektubu almasıyla bu izlençe başarıyla gerçekleşmiş olur.

Öykünün üçüncü anlatı izlencesinin, anlatı sözdizimini özetleyecek olursak, dörtlü şemayı aşağıdaki gibi gösterebiliriz:

Tablo 15: 3. anlatı izlencesinin dört evresi.

<u>Sözleşme</u>			<u>Edinç</u>	<u>Edim</u>	<u>Tanıma ve Yaptırım</u>		
Özne1 Muhsin Çelebi	∩	Nesne3 <i>Name-i Hümayun</i>	/istemek/ /yapabilmek/ /yapmak zorunda olmak/	Mektubun iletilmesi	Özne2 Şah İsmail	∩	Nesne3 <i>Name-i Hümayun</i>

Öykünün üçüncü anlatı izlencesinin isteyim ekseninde yer alan bağlaşımsal durum sözcesinin bitiş durumunda, Elçi Muhsin Çelebi (Ö1) Şah İsmail’e (Ö2) resmi mektubu “name-i hümayun”u iletir. Böylece Şah İsmail (Ö2) resmi mektuba (N3) sahip olur. Bağlaşımsal durum sözcesini ve onun bitiş durumunu aşağıdaki gibi gösterebiliriz.

Tablo 16: 3. anlatı izlencesi bitiş durumu.

Bağlaşımsal durum sözcüsü:	(Özne1	U	Nesne 3	∩	Özne2)
Bitiş Durumu	Muhsin Çelebi		<i>name-i hümayun</i> "		Şah İsmail

Öykünün üçüncü anlatı izlencesinde edim öznesi sözleşme aşamasında "*name-i hümayun*"a sahip olup, edinç aşamasında gereken koşullandırıcılarla donandıktan sonra, edim aşamasında mektubun iletilmesini sağlayan (Ö1) Elçi Muhsin Çelebi'dir. Durum öznesi de resmi mektuba sahip olarak isteyim eksenini üzerinde ayrışimsal durum sözcüsünden bağlaşımsal durum sözcüsüne geçen Şah İsmail'dir (Ö2). Bu izlencedeki edim öznesinin ve durum öznesinin yer aldığı süreci şu şekilde gösterebiliriz:

Tablo 17: 3. anlatı izlencesi.

Üçüncü Anlatı İzlencesi:	Özne1	→	(Özne2	U	Özne2)
(Şah İsmail'i ziyaret etmek)	edim öznesi Muhsin Çelebi		durum öznesi Şah İsmail		<i>"name-i hümayun"</i>

Öykünün üçüncü anlatı izlencesindeki başlangıç durumunu ve bitiş durumunu içeren dönüşüm sürecini şöyle belirleyebiliriz:

Tablo 18: 3. anlatı izlencesi dönüşüm süreci.

Başlangıç Durumu					→	Bitiş Durumu				
(Özne1 Muhsin Çelebi	∩	Nesne3 <i>Name-i Hümayun</i>	U	Özne 2) Şah İsmail	(Değer Nesnesi el değiştiriyor)	(Özne1 Muhsin Çelebi	U	Nesne3 <i>Name-i Hümayu n</i>	∩	Özne 2) Şah İsmail

Temel anlatı izlencesi, yazımızın başında belirttiğimiz gibi, elçilik görevinin amaçlanan yönde tamamlanmasına dayanır. Bu izlence, Muhsin Çelebi'nin pembe incili kaftanı yere koyarak üstüne oturup, sonra da kaftanı orada bırakıp ayrılmasıyla başarıyla tamamlanmış olur.

"Muhsin Çelebi, tahtın önünden çekilince şöyle bir etrafına baktı. Oturacak bir şey yoktu. Güliümsedi. İçinden ' Beni mecburen ayakta, hümet vaziyetinde tutmak istiyorlar galiba...' dedi. Bir an düşündü. Bu hakarete nasıl karşılık vermeliydi? Hemen sırtından pembe incili kaftanı çıkardı. Tahtın

önünde yere serdi. Şah İsmail, vezirleri, kumandanları şaşırmuşlar, hayretle bakıyorlardı. Sonra bu kıymetli kaftanın üzerine bağdaş kurdu. İnce dev, ejderha resimleri işlenmiş sivri kubbeyi yıldızlı kemerleri cınlatan güür sesiyle, 'Namesini verdiğim büyük padişahı, Oğuz Kara Han neslindedir! diye haykırdı. Dünya yaratıldığından beri onun ecdadında kimse kul olmamıştır. Hepsi padişah, hepsi hakandır. Ecdadı hilkatten itibaren hükümdar olan bir padişahın elçisi, hiçbir ecnebi padişah karşısında divan durmaz. Çünkü kendi padişahı kadar dünyada asil bir padişah yoktur. Çünkü...' Muhsin Çelebi kaba Türkçe nutkunu bağırdıkça, Türkçe bilmeyen Şah kızıyor, sararıyor, morarıyor, elinde heycandan açamadığı name, tir tir titriyordu. Tahtın arkasındaki cellatlar kılıçlarını çekmişlerdi.

Muhsin Çelebi bağırdı, çağırdı. Şahın yakınları, vezirler, cellatlar, savaşçılar, hükümdarlarının sabrına, tahammülüne şaşıyorlardı. Hatta içlerinden birkaçı mırıldanmaya başladı. Muhsin Çelebi sözünü bitirince müsaade filan istemedi.

Şah İsmail donmuş, taş kesilmişti. Çaldıran'da kırılacak gururu bugün, bu tek Türk'ün ateş nazarları altında erimişti. Muhsin Çelebi dışarı çıkarken kendi gibi hayretten donan adamlarına, 'Şunun kaftanını veriniz,' dedi. Savaşçılarından biri koştu. Tahtın önünde serili kaftanı topladı. Türk elçisine yetiştirdi: 'Buyrun. Kaftanınızı unutuyorsunuz.' Muhsin Çelebi durdu. Güldü. Çıktığı kapıya doğru dönerek Şah'ın işiteceği yüksek sesle, 'Hayır unutmuyorum. Onu size bırakıyorum.

Sarayınızda büyük bir padişah elçisini oturtacak seccadeniz, şilteniz yok... Hem bir Türk, yere serdiği şeyi bir daha arkasına koymaz. Bunu bilmiyor musunuz?' dedi" (s. 92, 93).

Başka bir deyişle, elçi Muhsin Çelebi aracılığıyla Safevi hükümdarı Şah İsmail'e haddi bildirilmiş, dolayısıyla, elçilik görevi de yerine getirilmiştir. Muhsin Çelebi'nin pembe incili kaftandan ayrı düşmesiyle birlikte, Osmanlı Divanı'nın saygınlığı ve büyüklüğü ispatlanmıştır. Öznenin [Muhsin Çelebi] dönüşüm süreci ve metindeki anlam yapısının ortaya çıkması bakımından belirleyici işlevi olan bu temel anlatı izlencesindeki yeni denge durumunu şu şekilde gösterebiliriz:

Tablo 19: Öykünün başlangıç ve bitiş durumu.

Nesne Kaftan	∩	Özne1 Muhsin Çelebi	∩	Nesne Osmanlı'nın büyüklüğü	→	Nesne Kaftan	U	Özne1 Muhsin Çelebi	∩	Nesne Osmanlı'nın büyüklüğü
-----------------	---	---------------------------	---	-----------------------------------	---	-----------------	---	---------------------------	---	-----------------------------------

3. ÖYKÜNÜN SÖYLEMSEL DÜZEYİNE BAKIŞ

Muhsin Çelebi (Ö1), öyküde “zengin” : “Bu Çelebi gayet akıllı bir insandı! Merde, namerde muhtaç olmayacak kadar bir serveti vardı. Çamlıca ormanının arkasındaki büyük mandıra ile büyük çiftliğini işletir, namusuyla yaşar, kimseye eyvallah etmezdi.”, “doğrudan ayrılmaz”: “Muhsin Çelebi, her türlü alçaklığı hazmederek ikbal tepelerine iki büklüm tırmanan maskaralardan harislerden, izetinefissiz kölelerden nefret ederdi.” “ölümünden çekinmez”, “savaşa girmiş”, “kılıç yaraları olan”: “Yalnız savaş zamanları guraba bölüklerine kumandanlık için meydana çıkardı.” (s. 86, 87) bir kişi olarak betimlenmiştir.

Muhsin Çelebi'ye ilişkin bu betisel roller bir sonraki aşamada öznenin izleksel rollerini belirler: /cesur/ ve /yiğit/, /gururlu/, /dürüst/. “Devletin büyüklüğünü, kudsiliğini anlardı. Tek amacı, ‘Allah’tan başka kimseye secde etmemek, kula kul olmamak’tı...” (s. 86)

Şah İsmail'in (Ö2) betisel rolleri ise öyküde “kurnaz”, “canavar”, “saldırgan”, “eşi görülmemiş bir zalim”: “Yıkılan, sönen Akkoyunlu hanedanının enkazı üstünde Şah İsmail, başına buyruk bir saltanat kurmuştu. Geçtiği yerlerde dikili ağaç bırakmayan, babasıyla büyük babası Cüneyt'in intikamını aldığı için delice bir gurura kapılan bu kudurmuş şah, akla gelmedik canavarlıklarla sağına soluna saldırtıyordu. Kendine iltica eden taraftarlarını bile çağırıldığı ziyafette, yemekmiş gibi kaynattığı büyük kazanlara atıp söğüş yapan, mağlup ettiği Özbek padişahının kafatasıyla şarap içen bu gaddar şah, dünyada hakikaten eşi görülmemiş bir zalimdi...” (s. 83) olarak ortaya çıkmaktadır. Bu betisel rollerde izleksel rol katmanında /gaddar/, /zalim/ /kurnaz/ ve /hidretli/ olarak tanımlanır. “Müdafaasız Zülkadriye arazisine girdi. Diyarbakır, Harput kalelerini aldı. (...) Alaüddeve'nin oğlu ile iki torunu eline esir düştü. Şah İsmail bu zavallıları ateşte kızartıp kebab yaptırdı. Etlerini kuzu gibi yedi. Böyle bir vahşet doğuda yeni duyuluyordu.” “Bu şah, zalim olduğu

kadar da kurnazdı. Osmanlı toprağına geçtiğı için özür diliyor, birbiri arkasına elçiler gönderiyordu” (s. 83).

Bu karşıtlıklar bize iki özne arasında çatışmalı bir yapının var olduğunu duyurur.

Muhsin Çelebi’ye (Ö1) ait /cesur/, /yiğit/, /gururlu/ ve /dürüst/ izleksel rolleri, öykünün temel anlatı izlencesinin (Osmanlı Divanı’nın yüceliğini elçi aracılığıyla Şah İsmail’e kanıtlama) sözdizimi ekseninde edim ile (göreve gitme), tanıma ve yaptırım (pembe incili kaftanı yerde bırakma, Şah İsmail’e haddini bildirme), öykünün yardımcı anlatı izlencesinin (Muhsin Çelebinin “pembe incili kaftanı” satın alıp, hem kendi hem de Osmanlı Devleti’nin itibarını koruması) sözdizimi ekseninde edim ile (kaftanı satın alma), tanıma ve yaptırım (servetinin büyük bir kısmını gözden çıkarıp kaftanı satın alma), öykünün üçüncü anlatı izlencesinin (Şah İsmail’i ziyaret etmek) sözdizimi ekseninde edim ile (resmi mektubun iletilmesi), “... *Muhsin Çelebi, geniş mermer kemerli açık kapıdan serbest adımlarla girdi. Yürüdü. Başı her zamanki gibi yukarıda, göğsü her zamanki gibi ilerdeydi.*” (s. 92) tanıma ve yaptırım (Şah İsmail ‘in Name-i Hümayun’a sahip olması) aşamalarında belirirler.

Şah İsmail’e (Ö2) ait /gaddar/, /zalim/, /kurnaz/, /hiddetli/ izleksel roller, temel anlatı izlencesinin (Osmanlı Divanı’nın yüceliğini elçi aracılığıyla Şah İsmail’e kanıtlama) sözdizimi ekseninin edim (göreve gitme) ve üçüncü anlatı izlencesinin (Şah İsmail’i ziyaret etmek) sözdizimi ekseninin edim (resmi mektubun iletilmesi) aşamasında ortaya çıkar. “*Şah İsmail “pembe inci”yi yalnız masalarda işitmişti, daha nasıl şey olduğunu görmemişti. Kendisinin daha görmediğı şeye sahip olan bu zengin elçiye karşı nefsinde derin bir kin duydu. Onu hakareti altında ezmeye karar verdi. Huzuruna kabul etmeden önce tahtının önündeki ipek şilteleri, ipek seccadeleri kaldırttı. Sağında vezirleri, solunda savaşçıları duruyorlardı*” (s. 91).

Muhsin Çelebi (Ö1) ile Şah İsmail (Ö2) arasındaki kişilik farklılıklarından ileri gelen çatışmalı yapıyı aşağıdaki gibi gösterebiliriz:

Tablo 20: Özne 1 ve Özne 2 arasındaki karşıtlıklar.

Muhsin Çelebi	kt.	Şah İsmail
“zengin” “doğrudan ayrılmaz” “ölümden çekinmez” “savaşa girmiş” “kılıç yaraları olan”		“kurnaz” “canavar” “saldırgan” “eşi görülmemiş bir zalim”
/cesur/ /yiğit/ /gururlu/ /dürüst/		/gaddar/ /zalim/ /kurnaz/ /hiddetli/

Özneler arası çatışmalı yapı yukarıda gösterildiği gibi sadece kişilik farklılıklarında değil, aynı zamanda birbirlerine karşı olan davranışlarında da gözlemlenmektedir.

Bu çatışmalı yapıda, betisel düzeyde “hakaret eden” Muhsin Çelebi (Ö1);, “‘Namesini verdiğim büyük padişahı, Oğuz Kara Han neslindedir!’ diye haykırdı. ‘Dünya yaratıldığından beri onun ecdadında kimse kul olmamıştır. Hepsi padişah, hepsi hakandır. Ecdadı hilkatten itibaren hükümdar olan bir padişahın elçisi, hiçbir ecnebi padişah karşısında divan durmaz. Çünkü kendi padişahı kadar dünyada asil bir padişah yoktur. Çünkü...’ Muhsin Çelebi kaba Türkçe nutkunu bağırdıkça, Türkçe bilmeyen Şah (...)titriyordu. Muhsin Çelebi bağırdı, çağırdı.” (s. 92) “hakarete uğrayan” ise Şah İsmail (Ö2) olarak karşımıza çıkar: “Muhsin Çelebi kaba Türkçe nutkunu bağırdıkça, Türkçe bilmeyen Şah kızıyor, sararıyor, morarıyor, elinde heyecandan açamadığı name, tir tir titriyordu. Tahtın arkasındaki cellatlar kılıçlarını çekmişlerdi. Muhsin Çelebi bağırdı, çağırdı. Şahın yakınları, vezirler, cellatlar, savaşçılar, hükümdarlarının sabrına, tahammülüne şaşıyorlardı” (s. 92).

İzleksel düzeyde , Muhsin Çelebi (Ö1) /kararlı/ ve /özgüven sahibi/ Şah İsmail (Ö2) ise /kırgın/ ‘dır. Muhsin Çelebi’ye (Ö1) ait bu izleksel roller, temel anlatı izlencesinin (Osmanlı Divanı’nın yüceliğini elçi aracılığıyla Şah İsmail’e kanıtlama) sözdizimi kseninin tanıma ve yaptırım aşamasında (pembe incili kaftanı yerde bırakma, Şah İsmail’e haddini bildirme) belirirken, “Muhsin Çelebi dışarı çıkarken, kendi gibi hayretten donan adamlarına, ‘Şunun kaftanını veriniz,’ dedi. Savaşçıların biri koştu. Tahtın önünde serili kaftanı topladı. Türk elçisine yetiştı: ‘Buyurun. Kaftanınızı unutuyorsunuz.’ Muhsin

çelebi durdu. Güldü. Çıktığı kapıya doğru dönerek Şah'ın işiteceği yüksek sesle, 'Hayır unutmuyorum. Onu size bırakıyorum. Sarayınızda büyük bir padişah elçisini oturtacak seccadeniz, şiltiniz yok... Hem bir Türk, yere serdiği şeyi bir daha arkasına koymaz. Bunu bilmiyor musunuz?' dedi” (s. 93).

Şah İsmail'e (Ö2) ait olan izleksel rol /kızgın/, temel anlatı izlencesinin (Osmanlı Divanı'nın yüceliğini elçi aracılığıyla Şah İsmail'e kanıtlama) sözdizimi ekseninin tanıma ve yaptırım aşamasında (pembe incili kaftanı yerde bırakma, Şah İsmail'e haddini bildirme), “*Şah İsmail donmuş, taş kesilmişti. Çaldıran'da kırılacak gururu bugün, bu tek Türk'ün ateş nazarları altında erimişti.*” ile üçüncü anlatı izlencesinin (Şah İsmail'i ziyaret etmek) sözdizimi ekseninin edim (resmi mektubun iletilmesi) “*Ayağı öpülmeyen şah gazabından sapsarı kesildi. Gözlerinin beyazı kayboldu.*” (s. 93) olarak ortaya çıkar.

İki öznenin birbirlerine karşı olan davranışlardan ileri gelen çatışmalı yapıyı aşağıdaki gibi özetleyebiliriz:

Tablo 21: Özne 1 ve Özne 2 arasındaki çatışmalı yapı.

	Muhsin Çelebi	kt.	Şah İsmail
Betisel Düzey	“hakaret eden”		“hakarete uğrayan”
İzleksel Düzey	“özgüven sahibi” “kararlı”		“kızgın”

4. ÖYKÜNÜN DERİN YAPISINA BAKIŞ

Öykünün anlamsal evrenini barındıran derin yapıda, Muhsin Çelebi (Ö1) eylemsel boyutta parasal yardımı reddetmiş olsa da, ülküsel ve düşünsel boyutlarda amacına ulaşmış, Osmanlı Devleti'ni onuruyla temsil ederek, bu acımasız padişaha (Şah İsmail'e) unutamayacağı bir ders vermiştir.

Muhsin Çelebi'nin izlediği dönüşüm sürecinde, Greimas'ın bu koşullandırım biçimlerinin “*Greimas koşullandırımı 'öznenin yüklem üzerinde gerçekleştirdiği bir değişim' olarak tanımlar. Buna göre, edim 'oldurma', edinçse bir 'olduran'dır. Birincisi 'yapma' ve 'olma' yüklemeleri arasında kurulan belirleyici bağıntının oluşturduğu bir yapı ya da 'olma'yı koşullandıran 'yapma' olarak tanımlanır; ikincisi gene 'yapma' ile 'olma' arasında kurulan bağıntının oluşturduğu bir yapıdır; ama birincisinin tersine, 'yapma'yı*

koşullandıran 'olma' biçiminde tanımlanır." (Yücel, 2005, 161, Greimas, 1983, 67, 90) yer aldığı 'olma' ile (öyle ya da öyleymiş gibi) 'görünme' göstergebilimsel dörtgeni çözümlendiğinde, metinde /görünme/ ve /olma/ yüklemelerinin aynı olduğu saptanır.

Tahsin Yücel'inde dediği gibi "*Doğruluk koşullandırımına ya da 'olma'yi koşullandıran 'olma'ya gelince, Greimas bu koşullandırım biçimini 'olma' ile (öyle ya da öyleymiş gibi) 'görünme' yüklemelerinin bağıntılarına dayalı bir göstergebilimsel dörtgen biçiminde sunar*" (Yücel, 2005, 163).

Muhsin Çelebi'nin sürecindeki doğruluk koşullandırmalarını: 'olma' ve 'görünme' bu koşullandırmaların yer aldığı göstergebilimsel dörtgeni de aşağıdaki gibi gösterebiliriz.

Tablo 22: Muhsin Çelebi'nin dönüşüm süreci.

	olmak (+)	gerçek (+)	görünmek (+)	
Giz (-)				Yalan (-)
	görünmemek (-)	sahte (-)	olmamak (-)	

"Muhsin Çelebi, her türlü alçaklığı hazmederek ikbal tepelerine iki büklüm turmanan maskara harislerden izzetineffissiz kölelerden, sürüngenlerden, nefret ederdi. Hatta bunları görmemek için insanlardan kaçırdı. (...) 'Çünkü ben boyun eğmem, el etek öpmem', dedi.(...)" (s. 86, 87).

"Muhsin Çelebi döndü. (...): 'Hayır, dedi, hazineden bir pul almam. Gereken muhteşem takımlı atları, süslü hademeleri ben kendi paramla ayarlayacağım. Hatta... (...) Şirmakeş Turoğlu'ndaki, dibası Hint'ten, harcı Venedik'ten gelme "pembe incili kaftan"ı alacağım...'

Muhsin Çelebi de meşhur kaftanı nasıl alacağını anlattı: 'Çiftliğimle, mandıramı, evimi rehine vereceğim; tüccarlardan on bin altın borç toplayacağım. İki bin altın atlarla hademelere sarf edeceğim. Geriye kalan sekiz bin altına da bu kaftanı alacağım'" (s. 89, 90).

Öyküde de anlatıldığı gibi, Muhsin Çelebi (Ö1)Şah İsmail'e haddini bildirmiş, Osmanlı divanının ona verdiği elçilik görevini başarıyla yerine getirmiştir.

"(...) Muhsin Çelebi durdu. Güldü. Çıktığı kapıya doğru dönerek Şah'ın işiteceği yüksek sesle, 'Hayır unutmuyorum. Onu size bırakıyorum. Sarayınızda büyük bir padişah elçisini oturtacak seccadeniz, şiltiniz yok... Hem bir Türk, yere serdiği şeyi bir daha arkasına koymaz. Bunu bilmiyor musunuz?' dedi" (s. 93).

"... Geçtiği yollardan gece gündüz dörtlü döndü. Üsküdar'a girdiği zaman Muhsin Çelebi'nin cebinde tek bir akçe kalmamıştı. (...) Evine uğramadan deniz kıyısına koştu. Bir kayığa atladı. Sadrazamın konağına gitti. Nameyi Şah'a verdiğini, hiçbir hakarete uğramadığını, Şah'ın müsaadesine tenezzül etmeden habersizce kalkıp İstanbul'a döndüğünü söyledi" (s. 93).

Öykünün sonu, doğruluk koşullandırılmalarından 'olma' ile 'görünme' yüklemelerinin aynı olduğunu kesin bir biçimde okuyucuya iletir.

"Meraklı İstanbul'da hiç kimse meşhur pembe incili kaftanın 'nasıl, nerede, niçin' bırakıldığını öğrenemedi. Tebriz Sarayındaki macera, tarihin karanlığına karıştı, sır oldu. Fakat eski zengin Muhsin Çelebi bu kaftan için girdiği borçları verip çifliğini, mandırasını, iratlarını rehinden kurtaramadı. Elçilikten yadigar kalan atıyla değerli takımını satıp Kuzguncuk'ta mini mini bir bahçe aldı. Onu ekip biçti. Çoluğunun çocuğunun ekmeğini çıkardı. Ölünceye kadar Üsküdar pazarında sebzeçilik yaptı. Pek fakir, pek acı, pek mahrum bir hayat geçirdi. Ama 'yine' ne kimseye boyun eğdi ne de bütün servetini bir anda yere atmakla gösterdiği fedakarlığa dair gevezelikler yaparak boşu boşuna öğündü!" (s. 94)

Öykünün başında anılan temel sözcedeki temel nitelik "onurlu olma" Muhsin Çelebi'yi tanımlar. Bu nitelik, hem kendi /onur/ u, hem de devletin /onur/nu kapsamaktadır.

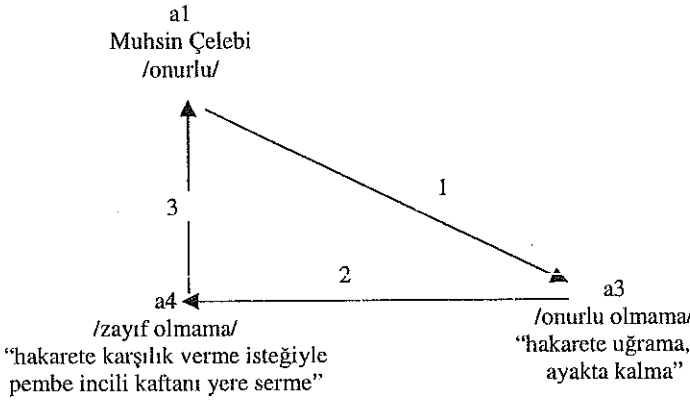
Göstergebilimsel dörtgene baktığımızda "onur" ve "zayıflık" anlam ekseninde dört anlambirimcik saptarız. Anlambirimcik 1'de /onur/; anlambirimcik 2'de /zayıflık/, ^{anlambirimcik3} te /onurlu olmama/, ^{anlambirimcik 4} te /zayıf olmama/ yer almaktadır.

Muhsin Çelebi'nin sürecini izlediğimizde bu süreç bizi /onur/un çelişeni olan /onurlu olmama/ya götürür (hakarete uğrama ve ayakta kalma metinde verilmiştir). Metinde bu süreçte /onur/un karşıtı olan /zayıflık/ yer almamaktadır,

Muhsin Çelebi'nin edimleri hiçbir şekilde zayıflık kategorisine dahil değildir. Üçüncü aşamada /onurlu olmama/nın karşısı /zayıf olmama/ anlambirimciği bulunmaktadır (hakarete karşılık vermek üzere pembe incili kaftanı yere serme). Son aşamada ise Muhsin Çelebi Şah'ın huzurundan ayrılırken, tekrar /onurlu/ anlambirimciğiyle tanımlanır.

Yukarıda bahsedilen, metnin anlam eksenini üzerinde bulunan anlambirim-cikleri dizimsel bir bakış açısıyla incelediğimizde aşağıdaki sonuca ulaşabiliriz:

Tablo 23: Anlam eksenleri üzerinde Muhsin Çelebi'nin dönüşüm süreci.

Öykünün sonunda Muhsin Çelebi'nin yaşamını sebzeçilik yaparak yoksul bir biçimde sürdürdüğünü okuyoruz. "Elçilikten yadigar kalan atıyla değerli takımını satıp Kuzguncuk'ta mini mini bir bahçe aldı. Onu ekip biçti. Çoluğunun çocuğunun ekmeğini çıkardı. Ölünceye kadar Üsküdar pazarında sebzeçilik yaptı." Kısacası, Muhsin Çelebi elde edebileceği maddi olanaklar karşısında, (güç, iktidar vs) ne Osmanlı Devleti'nin sadrazamına ne de Safevi Hükümdarı Şah İsmail'e boyun eğmiştir. "Pek fakir, pek acı, pek mahrum bir hayat geçirdi. Ama 'yine' ne kimseye boyun eğdi ne de bütün servetini bir anda yere atmakla gösterdiği fedakarlığa dair gevezelikler yaparak boşu boşuna öğündü!" (s. 94)

Bütün bu veriler bize öznenin, öykünün başından beri sözü edilen değerleri ("onurlu olma", "zayıf olmama") doğrulayan bir davranış sergilediğini gösteriyor. Burada bireyin egemen olan yerleşik otoriteye ve onun sunduğu

maddi nimetlere sırtını çevirerek, kendi özgürlüğünden ödün vermeden, manevi yüceliğe, manevi huzura ulaştığını ve onurlu bir biçimde yaşamını sürdürdüğü sonucuna varıyoruz.

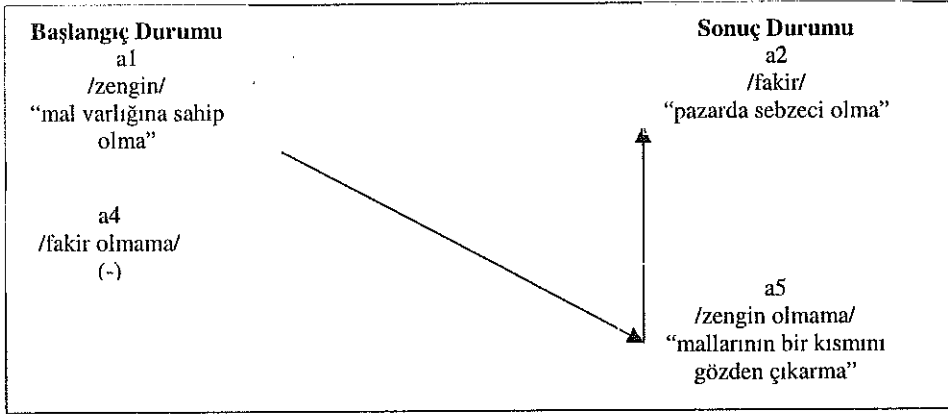
Metnin derin yapısındaki, anlam eksenini üzerinde bulunan, izleksel rolleri ve anlambirimcileri dizesel bir bakış açısıyla incelediğimizde, Muhsin Çelebi'nin dönüşüm sürecinde "onursuzluk" anlambirimciğinin yer almadığını görüyoruz. Metnin derin yapısındaki anlamsal evrende bu anlambirimciğin "onursuzluk" gücül bir şekilde bulunduğunu söyleyebiliriz. Yukarıda bahsettiğimiz izleksel roller ve anlambirimciler aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

Tablo 24: Derin yapıda yer alan anlam alanları.

Özgürlük "yoksulluk" "onur" (+)	kt. kt	Esaret "zenginlik" "onursuzluk" (-)
--	---------------	--

Diğer bir taraftan, Muhsin Çelebi'nin dönüşüm sürecine tekrar baktığımızda, onun öykünün başlangıç durumundaki maddi konumu ile öykünün sonuç durumundaki maddi konumu arasında büyük bir farklılık olduğunu görüyoruz. Bu iki durum/konum arasındaki farklılık, metnin anlam evreninde "zenginlik" ve "fakirlik" anlambirimcileri olarak düzenlenmektedir, Muhsin Çelebi, öykünün başlangıç durumunda, "zengindir" daha sonra bazı mallarını satmasıyla "zengin olmama" konumuna geçer, öykünün bitiş durumunda da kaftanı yerde bırakma ve ardından gerçekleştirdiği eylemlerle (pazarda sebzecilik yapma vs) de "fakir olma" konumuna geçer. Bu iki maddi durum arasındaki değişim sürecini, "zenginlik" ve "fakirlik" anlambirimcilerinin birbirleriyle kurdukları bağıntıyı aşağıdaki gibi belirtebiliriz:

Tablo 25: Göstergibilimsel dörtgen

5. SONUÇ YERİNE

Ömer Seyfettin'in öyküsünü göstergibilimin ışığında incelediğimizde öznenin (Ö1 Muhsin Çelebi) dönüşümü açısından anlatının üç bölüme ayrıldığı söyleyebiliriz. Birinci bölümde başlangıç durumu dengededir. Özne Muhsin Çelebi, /uzamsal/ açıdan baktığımızda henüz elçilik görevine getirilmemiştir, yaşama olağan akışında devam etmektedir, bulunduğu şehir, /mekân/ İstanbul'dur, bir süreklilik söz konusudur. Değerbilim düzeyinde (niveau axiologique), bu bölümde /onurlu/ anlambirimciği yer almaktadır, Muhsin Çelebi (Ö1) /esenlikli/ bir durum içerisinde.

İkinci aşamada bu süreklilik kesintiye uğrar; /uzamsal/ açıdan baktığımızda, Osmanlı Divanı'nın Özne Muhsin Çelebi'yi elçilik görevine getirmesiyle denge bozulur. Bu süreci "pembe incili kaftan"ı satın alma, Tebriz'e gitme (mekân değiştirme) ve Şah İsmail'e haddini bildirme oluşturur. Temel anlatı izlencesi, yardımcı/ikinci anlatı izlencesi ve üçüncü anlatı izlencesi burada yer alır. Değerbilim düzeyinde /onurlu olmama/, "hakarete uğramasına karşın ayakta kalma" anlambirimciği, üçüncü anlatı izlencesinde sözdizimi ekseninin edim aşamasında "resmi mektubun iletilmesi" olarak yer alırken, /zayıf olmama/ "hakarete karşılık verme isteğiyle pembe incili kaftanı yere serme/değer nesnesinden ayrılma" temel anlatı izlencesinde sözdizimi ekseninde tanıma ve yaptırım aşamasında belirir. /Onurlu olmama/ "hakarete uğrama, ayakta kalma" anlambirimciği Muhsin Çelebi'nin (Ö1) esenliksiz bir durumda olduğunun altını çir-

zerken /zayıf olmama/, anlambirimciği “hakarete karşılık verme isteğiyle pembe incili kaftanı yere serme” Muhsin Çelebi’nin (Ö1) esenlikli bir duruma geçtiğini duyurur.

Üçüncü aşamada, Muhsin Çelebi /uzamsal/ açıdan, görevi yerine getirdikten sonra İstanbul’a /mekân/, eski yaşamına geri döner; her ne kadar maddi gücü değişime uğrasa da, birinci kısımdaki denge tekrar kurulur ve süreklilik sağlanır. Değerbilimsel düzeyde “onurlu” anlambirimciği yer alır, Muhsin Çelebi’nin esenlikli bir duruma geçtiği, ama fakir bir yaşamı seçmiş olduğu görülür.

Türk Edebiyatı’nın usta öykücülerinden olan Ömer Seyfettin’in bu anlatısına uygulanan göstergebilimsel yaklaşım bize kişi (özne), olay yapı ile kişi (özne) /uzam/, /mekân/ arasındaki bağlantıların saptanılmasını, anlamsal katmanı oluşturan öğeler belirlenmesini, devletlerarası bir çekişme durumunda birey boyutunda da söz konusu öznelerin dönüşümünün, süreçle dizgeli bir biçimde gözlemlenmesini olanaklı kılmıştır.

Kaynakça

- A.J Greimas, J. Courtés (1979), *Sémiotique dictionnaire raisonné de la théorie du langage*, Hachette Université, Paris.
- A.J. Greimas (1983), *Du Sens 2*, Éditions du Seuil, Paris.
- Kıran, Zeynel - Ayşe Eziler (2000), *Yazınsal Okuma Süreçleri*, Seçkin Yayınları, Ankara.
- Mehmet Rifat (1998), *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları, 1. Tarihçe ve eleştirel düşünceler*, Cogito, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Nicole Everaert-Desmedt (1988), *Sémiotique du récit*, Editions Universitaires, Paris.
- Ömer Seyfettin (2003), *Bomba*, İnkılap Yayınları, İstanbul.
- Tahsin Yücel (2005), *Yapısalcılık*, Can Yayınları, İstanbul.